

ЎСМИРЛИК ДАВРИДА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-ТВОРНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ

Д.Ҳ.Исмоилова

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

3-босқич 323-гуруҳ курсанти

Аннотация: Ижтимоий нормалар жамият бошқарувининг ажралмас қисми эканлиги, ижтимоий нормалар шахс ёки ижтимоий гуруҳ хулқ-атворини муайян ижтимоий муҳит билан уйғунлаштирувчи қоидалар мажмуи эканлиги, глобаллашув даврида ижтимоий нормалар тизимидаги жиддий ўзгаришлар ва тенденцияларнинг моҳияти, хулқ-атворлар оғишига таъсир этувчи замонавий омилларни ўрганиш тамойилларининг роли, интернет, виртуал дунё, ахборот оқимининг таҳлили, унинг социологик жиҳатларини ўрганиш ва ёшлар муаммоларини ўрганиш шуни кўрсатадики, глобаллашув жараёнида маънавий ҳаётимизни издан чиқаришга қаратилган жиддий хавфлар ва уларни олдини олиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш.

Аннотация: О том, что социальные нормы являются составной частью управления обществом, что социальные нормы представляют собой совокупность правил, согласующих поведение отдельного человека или социальной группы с определенной социальной средой, характер серьезных изменений и тенденций в системе социальных норм в эпоху глобализации, современных тенденций, влияющих на девиацию характеров, факторы - роль принципов обучения. - анализ Интернета, виртуального мира, информационных потоков, изучение его социологических аспектов и изучение молодежных проблем показывают, что в процессе глобализации существуют серьезные риски, направленные на крушение нашей духовной жизни и выработку мер по их предотвращению.

Annotation: The fact that social norms are an integral part of the management of society, that social norms are a set of rules that harmonize the behavior of an individual or a social group with a certain social environment, the nature of serious changes and trends in the system of social norms in the era of globalization, modern trends that affect the deviation of characters factors - the role of the principles of learning. - the analysis of the Internet, virtual world, information flow, the study of its sociological aspects and the study of youth problems show that in the process of globalization there are serious risks aimed at derailing our spiritual life and the development of measures to prevent them

Девиант хулқ-атвор турларига кирувчи ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, ўзини ўлдириш билан боғлиқ ижтимоий иллатларнинг ҳар бири юзага келиши ва ижтимоий оқибатларига кўра моҳиятан турли жиҳатларга эга. Биринчи фарқ узоқ давом этадиган ижтимоий зарарли одатлар девиант хулқ-атвор турмуш тарзининг ажралмас қисмига айланади. Доимий оилавий келишмовчилик, оила ва атроф-муҳитдан қониқмаслик, уйдаги тушунмовчилик ва бошқалар. - буларнинг барчаси боланинг руҳиятини жароҳатлайди ва у мавжуд вазиятни ўзгартиришга ҳаракат қилади. Бу ўринда камчиликлар, жумладан, низолар ривожланишининг олдини олувчи ва унга қарши курашувчи ижтимоий назорат тизимлари ижтимоий институтларда салбий рол ўйнайди.

Вояга етмаганларнинг девиант хулқ-атвори - катта ёшдагиларнинг оғма хулқ-атвори қонуниятларига мувофиқ эмаслигини қайд этиш зарур. Жумладан, криминология умум томонидан қабул қилинган хулқ-атвор нормаларининг жиноятчилар томонидан бузилишини уларда расман маъқулланадиган ёки умумий эътироф этилган хулқ-атвор нормаларининг жиноятчилар томонидан бузилишини уларда расман маъқулланадиган ёки умумий эътироф этилган хулқ-атвор нормаларига зид бўлган махсус қадриятлар тизими мавжудлиги билан изоҳланади. Шу сабабли жиноятчиликни, энг аввало, профессионал жиноятчиликни таҳлил қилиш асосиал субмаданият назариясига асосланади. Бироқ, вояга етмаганларга татбиқан бундай ёндашув ҳамisha ҳам тўғри эмас. Масалан, кўпинча ўсмир содир этилган қилмишни инкор этмаган ҳолда, ўз айбига иқроор бўлмайди ёки ўзи принцип жиҳатидан инкор этмайдиган ҳуқуқий тақикни бузади. Айни вақтда, айрим экспертлар диққат-эътиборни ҳозирги вақтда девиант хулқ-атвор гуруҳига кўпроқ моддий жиҳатдан ўзига тўқ оилаларнинг болалари ва ўсмирлари тушиб қолишига қаратадилар. Умуман олганда, бугунги кунда жамиятнинг қайсидир қатламларидан бири, девиант хулқ-атвордан ҳимояланган, деб бўлмайди, ҳат бир ўсмир таъсирга ва боғлиқликка дуч келади. Моддий жиҳатдан етарлилик, ота-оналарнинг юқори ижтимоий мавқеи болаларнинг ижтимоий нормаларга риоя қилишининг кафили бўла олмайди. Вояга етмаганлар девиант хулқ-атвор профилактикаси обектив очиб берилди. Ибн Сино яшаган давр тарих нуқатайи-назаридан таҳлил этилди. Э.Гидденс Социология китоби мантиқий изчиллик жиҳатдан тадқиқ қилинди.

Вояга етмаганларнинг хулқ-атвори профилактикаси ишида оммавий ахборот воситалари орқали ташвиқий-маърифий ишларни олиб бориш муҳимдир. Жамоатчилик фикри сўрови маълумотлари бўйича телевидение ўсмирлар ва ёшлар учун ахборот олишнинг афзалроқ манбаи ҳисобланади. Шу муносабат билан ижтимоий рекламанинг роли ўсади. Ижтимоий реклама ўз таклифлари билан - меҳнатни рағбатлантирадиган, ижобий мақсадларга эришиш

учун инсон фаолияти мотиватсиясини кучайтиради. Реклама ижтимоий қадриятларни ёйди ва тарғиб қилади. У мамлакатлар ва халқларнинг яшаш тарзини, андозаларини шакллантиришга кўмаклашади. Рекламанинг ижтимоий функцияси турмуш тарзи тарғиб қилинишини ҳам назарда тутади. Девиант ҳуқ-атворнинг энг яхши профилактикаси - бу тарбиянинг воситалари, шакллари ва усулларини аниқ белгилаб олган ҳолда вояга етмаганлар онгига мақсадга қаратилган ташкилий таъсир кўрсатишдир. Ҳуқуқий тарбияни олдини олиш имкониятлари тийишнинг бошқа воситаларига қараганда анча самаралироқдир. Чунки ҳуқуқий профилактика чоралари одатда, бирмунча кечикади ва қилмиш содир этилгандан кейин амал қила бошлайди. Олдини олиш билан боғлиқ ҳуқуқий чоралар - ишлаши учун у боланинг онгига қўйилиши, унинг эътиқоди, тажрибасининг бир қисмига айланиши керак. Буни аниқ мақсадга қаратилган тарбиявий таъсир кўрсатиш йўли билан эришиш мумкин. Бизга маълумки жамиятимизда содир қилинаётган кўплаб жиноятлар, жумладан вояга етмаганлар томонидан содир қилинаётган жиноятлар ва уларни келтириб чиқарувчи омилларни ўрганишда вояга етмаган жиноятчиларнинг маънавий-ахлоқий шаклланишига таъсир этувчи салбий ҳолатларни таҳлил қилиш ҳам алоҳида аҳамият касб этмоқда. Жумладан, оилада ёки кўча-кўйда турли хил ахлоқсиз хатти-ҳаракатларнинг гувоҳи бўлган ўсмир, ахлоқсизлик жиноятларини ҳам содир қилишга қўл уради. Бундай жиноятлар қаторига вояга етмаган ўсмирлар томонидан номусга тегиш ҳолларини кўришимиз мумкин. Хўш, шу ўринда бир савол туғилади, бундай жиноятларнинг келиб чиқиш сабаблари, туб моҳияти нимада? Шу ўринда биз ушбу жиноятларнинг содир этилишидаги шарт-шароитларга, сабабларга тўхталиб ўтамиз. Вояга етмаганлар тарбияси билан жуда кўпчилик шуғулланади. Булар - ота-оналар, оилани катта ёшдаги бошқа аъзолари, мактабгача бўлган, мактаб ўрта махсус ва олий ўқув юртли муассасаларидаги ўқитувчилар жамоат ташкилотлари ва бошқалардир. Дарҳақиқат, ана шу вояга етмаганлар тарбияси билан шуғулланувчи шахсларнинг улар тарбиясидаги таъсири келажақда ўз таъсирини ўтказди. Оилалардаги ота ёки она ичувчи ёки маънавий ахлоқсизлик билан ажралиб туради. Бунда назаримизда вояга етмаганлар томонидан содир қилинаётган жиноятчиликка қарши кураш ҳамда унинг олдини олиш биринчи навбатда оила ахлоқини қадриятларимизга мослаштиришдан бошлашга тўғри келади. Шу ўринда турли хил ҳуқуқшунос олимларнинг бу борадаги турлича қарашлари мавжуд бўлиб, буларнинг барчаси вояга етмаганлар томонидан ахлоқсизлик хатти-ҳаракатларини содир қилишга оилани роли муҳимлиги ҳақида сўз юритилади. Жумладан, В.Я.Рубалская томонидан ўтказилган тадқиқотлар натижасига кўра, 47 % вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги ота онанинг салбий таъсири ёки бефарқлигининг, 14,8 % оилада ҳамжиҳатлик йўқлигининг, 38,3%

ота ёки онани йўқлигининг, 23,5 % катталарнинг лоқайдлиги туфайли жиноят содир этишнинг асосини ташкил этади. Ўсмир ёшдагиларга хос хусусият шундаки, ташқи жиҳатдан ва ўз даъволарига кўра бу катта ёш, ички хусусиятлари ва имкониятларига кўра эса, улар ҳали бола. Ўсмирларнинг эркалашга, ўзига эътибор берилишига мойиллиги, ўйин қароқлиги мана шу билан боғлиқ. Шу билан бирга ўсмирларда ўзининг катта ёшли бўлаётганлигини ҳис этиш билан биргаликда онг, ўз кадрқимматини ҳис этиш, жинсий мансублигини англаш уйғонади ва фаол шаклланади. Ўсмирлик ёши ўзида ҳар хил руҳий жароҳат етказадиган омиллар таъсирига тутиш хавфи юқори даражада бўлган шарт-шароитлар жамини ҳам ифодалайди. Ўтказилган социологик тадқиқотлар маълумотлар буйича ота-оналар ўртасидаги уруш-жанжаллар, ўсмирнинг нуқтаи назарига кўра уларда ўсмирни ва атрофдагиларни камситадиган нуқсонларнинг мавжудлиги, ўсмирга нисбатан ҳақоратловчи муносабат бўлиш, унга ишонмаслик ёки уни ҳурмат қилмаслик мана шундай кучли таъсир кўрсатадиган омиллардандир. Буларнинг барчаси болалар ва ўсмирларнинг ижтимоийлашуви жараёнини қийинлаштиради ва мана шу асосда уларнинг ҳулқ-атворида ҳар хил четга чиқишларни келтириб чиқаради. Ўсмир ҳуқуқлари ўзида бутун инсониятнинг кадр-қимматини мужассам этади. Бу дегани болалик - инсон шахсининг ривожланишида ноёб, муҳим давр демакдир. Инсон ҳуқуқлари аввало, болалар ҳуқуқларидан бошланади. Ҳар қандай жамият ва барча инсониятнинг келажаги ўта юқори даражада ёш авлоднинг моддий ва жисмоний ривожланиш даражасига, унинг инсон ҳуқуқларини шахс ва жамият ҳаётидаги роли ва аҳамиятини тушунишига, шунингдек, ўз тақдири ҳамда ўз ҳаракатлари учун маъсулиятига боғлиқ.

Мамлакатимизда ҳуқуқий демократик давлат пойдевори қурилмоқда. Бунда давлат қуришни ҳуқуқий саводхон, ҳуқуқ маданиятини мустаҳкам эгаллаган ёш, вояга етмаганлар жиноятчилиги ва унинг олдини олиш муаммолари авлод амалга оширади. Буюк давлатни қуриш учун баркамол инсон тарбияланмоғи зарур. Шу сабабли ёшларни ҳуқуқий давлат тизими ва моҳиятини чуқурроқ англаши, қонун асосларини билиши, қонун ҳурмат қилиши, уларга сўзсиз бўйсунуши маданиятига эга бўлиши руҳида тарбиялаш бугунги куннинг асосий вазифасидир.